
SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

Z OBSAHU: *Konštrukcie obrazu kultúry*
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: E. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskiej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉREDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

K i l i á n o v á, Gabriela: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy.....	277
N i e d e r m ü l l e r, Péter: Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet.....	292
L u g o w s k a, Jolanta: Text ako predmet záujmu zainteresovaných spoločnosti a teórie kultúry.....	301

Konštrukcie obrazu kultúry

K o s t l i n, Konrad: Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločnosť a identita...	309
L e š č á k, Milan: Folklor ako forma sociálnej komunikácie.....	318
<i>Komentár:</i> B e n e š, Bohuslav	330
K r e k o v i č o v á, Eva: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“.....	332
<i>Komentár:</i> G a r a j, Bernard	342
P r o f a n t o v á, Zuzana: Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra.....	346
<i>Komentár:</i> K a n o v s k ý, Martin	351
H l o š k o v á, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej pamäti.....	353
<i>Komentár:</i> P o s p í š i l o v á, Jana	363

Rurálne prostredie ako mikrokosmos?

<i>Komentár:</i> Š k o v i e r o v á, Zita	366
S t o l i č n á, Rastislava: Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou.....	369
B a r ň a, Gábor: Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku	376

Obraz štruktúry spoločnosti

S á r k á n y, Mihály: Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia.....	386
B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia.....	395

K a n d e r t, Josef: Skupiny síť skupinových vzťahů.....	405
F a l ť a n o v á, Lubica: Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve.....	410
<i>Komentár:</i> P a r í k o v á, Magdaléna	418
M a n n, Arne: Prehľad romistiky na Slovensku.....	421
<i>Komentár:</i> W e i n e r o v á, Renata	431

Urbánne svety v etnologickom bádani

U h e r e k, Zdeněk: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumů.....	443
P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter: Urbánny svet v slovenskej etnológii	444
<i>Komentár:</i> M a y e r, Vera	452
L u t h e r, Daniel: Mikrosvety a (makro-)svet mesta.....	455
<i>Komentár:</i> B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta	462

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne M a n n).....	464
PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír B e n ž a).....	467
Životné jubileum Mgr. L. Falťanovej, CSc. (Rastislava S t o l i č n á).....	469
Pavel Habáň – začínajúci päťdesiatnik (Ladislav M l y n k a).....	473
PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko K o m a).....	475
Emke Drábikovej (Peter S l a v k o v s k ý).....	476

RECENZIE – ANOTÁCIE

Lasta Džapovič: Zemľa – verovaňja i ritualy (Rastislava S t o l i č n á).....	478
Lidové tance a detské hry vo filmotéce EÚ AV ČR (Stanislav D ú ž e k).....	478
Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Národná medicína (Dušan B e l k o).....	480

STUDIES

- K i l i á n o v á, Gabriela:** Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter:** European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
- Ľ u g o w s k a, Jolanta:** Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301
- Constructions of the picture of culture*
- K ö s t l i n, Konrad:** Die Imagology der Kohärenz..... 309
- L e š č á k, Milan:** Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva:** Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana:** Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: K a n o v s k ý, Martin... 351
- H l ô š k o v á, Hana:** Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: P o s p í š i l o v á, Jana 363
- Rural world as a mikrokosmos?*
Commentary: Š k o v i e r o v á, Zita... 366
- S t o l i č n á, Rastislava:** Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
- B a r n a, Gábor:** Changing society – changing science..... 376
- Images of structure of society*
- S á r k á n y, Mihály:** Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386
- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan:** Das Bild der Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395
- K a n d e r t, Josef:** Groups and nets of group relations..... 405
- F a l ě a n o v á, Lubica:** Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: P a r í k o v á, Magdaléna..... 418
- M a n n, Arne:** The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: W e i n e r o v á, Renata 431
- Urban world in ethnological research*
- U h e r e k, Zdeněk:** Globalization and urbanization..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter:** Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel:** Mikrowelten and (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462
- NEWS-HORIZONS-GLOSSARY
- Jubilee of Eva Davidová (Arne M a n n) 464
- Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Jubilee of Mgr. L. Faltánová, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Jubilee of Pavel Habán (Ladislav M l y n k a).. 473
- Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko K o m a)..... 475
- An obituary for Emka Drábiková (Peter S l a v k o v s k ý)..... 476
- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 478

KONŠTRUKCIA OBRAZU "SEBA" A "INÝCH" MENTÁLNE OBRAZY, STEREOTYPY A SOCIÁLNA PAMÄŤ

EVA KREKOVIČOVÁ

PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

In meinem Beitrag würde ich gern an das Eingangsreferat und die bisherige Bilanzierung der bisherigen Arbeit in unserem Institut anknüpfen. Ich möchte die Tatsache unterstreichen, dass die folkloristische Forschung, aber auch die ethnomusikologische Orientierung der Untersuchungen am Institut für Ethnologie eigentlich während der gesamten Dauer seines Bestehens einen organischen Bestandteil der wissenschaftlichen Untersuchungen und Projekte bildet. wissenschaftliche Disziplinen mit einem eigenen Untersuchungsgegenstand sind, ist die gegenseitige Verknüpfung mit der ursprünglichen "Ethnographie" oder der heutigen "Ethnologie" an unserem Arbeitsplatz bis heute eine sehr enge und ich meine auch erfolgreiche. Diese Tradition kann man für unseren großen Vorteil halten und auch als Perspektive werten.

Soweit es sich um eine bestimmte Retrospektive handelt – sehe ich als größtes Problem die Tatsache, dass wir uns bis heute nicht ganz mit manchen in unserer wissenschaftlichen Arbeit vorhandenen Stereotypen abgefunden haben, und das sowohl im begrenzten Untersuchungsgegenstand als auch in der Interpretationsart des Materials. Zu diesen Stereotypen gehört:

1. der ständig andauernde Ethnozentrismus; 2. der Stereotyp des sog. "politischen Vakuums"; 3. dass es bei weiteren Untersuchungen notwendig sein wird, die Erkenntnisse der Anthropologen und Ethnologen in der Beziehung zu Kultur und Narration zu respektieren.

Kľúčové slová: stereotypy v etnológii, Rómovia, etnocentrizmus

Key words: stereotypes in ethnology, Romani, ethnocentrism

Teoreticko-metodologické východiská

Vo svojom príspevku by som rada nadviazala na úvodný referát a jeho bilancovanie doterajšej práce v Ústave etnológie SAV. Chcela by som zdôrazniť skutočnosť, že folkloristické bádania, ale i etnomuzikologická orientácia výskumov v Ústave etnológie tvorili prakticky v celom

období jeho existencie organickú súčasť vedeckých výskumov a projektov. Aj keď folkloristika i etnomuzikológia predstavujú osobitné vedné disciplíny s vlastným predmetom výskumu, vzájomné previazanie s pôvodnou "etnografiou" či dnešnou "etnológiou" je na našom pracovisku dodnes veľmi úzke a nazdávam sa, že i prospešné. Práve v období posledných desaťročí, vyznačujúcich sa tendenciou "antropologizácie" viacerých, najmä humanitných vied (etnomuzikológiu nevyímajúc), možno túto tradíciu považovať za našu veľkú prednosť a hodnotiť ju tiež ako perspektívnu, čo sa pokúsím ďalej ilustrovať aj na konkrétnych výsledkoch výskumov.

Čo sa týka istej retrospekcie - ako najväčší problém vidím skutočnosť, že sme sa dodnes celkom nevyrovnali s niektorými stereotypmi, prítomnými v našej vedeckej práci, a to tak vo vymedzení predmetu výskumu, ako i v spôsoboch interpretácie materiálu. Aj keď prezentované práce a projekty posledného desaťročia dostatočne jasne demonštrujú postupné vymaňovanie sa z týchto stereotypov, úloha istého prehodnotenia doterajších výsledkov výskumov v zmysle pozitívnom, ale aj negatívnom, nás ešte len čaká. Spomeniem tu preto aspoň tri zo stereotypov, akési metodologické úskalí, ktoré sa vyznačujú pomerne silnou zotrvačnosťou. Prezentované názory predkladám ako podnet do prípadnej diskusie a v úvahách sa sústredím predovšetkým na oblasť folkloristiky, prípadne etnomuzikológie. K týmto stereotypom patrí:

1. stále pretrvávajúci etnocentrizmus - dlhodobá prítomná tendencia považovať, resp. hľadať a zdôrazňovať v skúmanom materiáli práve tie znaky, ktoré potvrdzujú etnické špecifiká, alebo aspoň jeho odlišnosti v rámci stredoeurópskeho či európskeho priestoru. Táto tendencia je, domnievam sa, vo väčšej miere prítomná v etnomuzikologickom bádani ako v slovesno-folkloristických prácach, ale nechýba ani v iných oblastiach etnológie. Etnocentrizmus v skúmaní folklóru si uchováva svoju zotrvačnosť aj v dôsledku prirodzených daností predmetu nášho bádania. Samotná etnomuzikológia v európskom rámci kladla veľký dôraz práve na porovnávaciu metódu. Už vo svojich počiatkoch mala zakódovaný predpoklad na jednej strane istých univerzálnych, nadregionálnych znakov a na strane druhej odlišnosti jednotlivých (národných) hudobných kultúr Európy a potrebu ich komparatívneho výskumu (ELKS I., 129). Etnocentrizmus má teda špeciálne v etnomuzikológii svoju vnútornú logiku a opodstatnenie. Práve hudobné, a najmä hudobno-folklórne prejavy majú aj v štádiu globalizačných procesov v sebe objektívne zabudovanú istú vnútornú diferencovanosť, od ktorej sa zároveň odvíja aj používaný metodologický aparát a zameranie ťažiskových výskumných problémov. Nejde tu teda vždy len o konštrukty. Upozorňujem na to však preto, že nie vždy sa darí pri výskumoch uchovať potrebné vyváženie etnocentrického, komparatívneho a antropologického prístupu. S istou exkluzivitou či exotickou kontrastnosťou jednotlivých hudobných kultúr rôznych oblastí Európy (nehovoriac už o mimoeurópskej hudbe) súvisí i schopnosť hudobno-folklórnych prejavov stať sa nositeľmi národnej (etickej, regionálnej, mikroregionálnej alebo skupinovej) symboliky či stereotypov. Deje sa tak v súčasnosti najmä v podobe tzv. etnickej hudby alebo world-music, kde prejavy odlišných hudobných kultúr plnia funkciu spoluvytvárania, vzájomného obohacovania a ozvlášťňovania hudobného sveta, ktorý súčasníka obklopuje. Môžu však vystupovať aj ako prostriedok demonštrovania skutočnej, alebo iba predstieranej identifikácie napr. folklórnej piesne s vlastenectvom, v horšom prípade ako prostriedok emocionálneho zneužívania politikmi v rámci politického boja pri manipulácii s masami. Čo sa týka vedeckej dimenzie etnocentrizmu v zmysle hľadania "vlastných" národných špecifik, domnievam sa, že tu nejde možno ani tak o problém slovenský, ako skôr o problém prinajmenšom stredoeurópsky. Tak historiografia, ako i etnológia či etnomuzikológia jednotlivých stredoeurópskych krajín sa dodnes v podstate iba vymaňuje z tohto etnocentrického "panciera" a domnievam sa, že sa tu ešte stále kladie oveľa väčší dôraz na skúmanie etnicky či užšie (lokálne) špecifického na úkor výskumu istého spoločného stredoeurópskeho kultúrneho základu a definovania istých (pravdepodobne viacerých a možno aj historicky pohyblivých) kultúrnych hraníc či areálov. Tie sú často mimofolklórne determinované. Môžu súvisieť so zmenami štátnych hraníc, s fenoménom cirkevných inštitúcií

a konfesijným členením regiónov, teda s hranicou západnej kresťanskej cirkvi, s odlišnou legislatívou, s geografickým delením na horské a nížinné oblasti, s existenciou kultúrnych centier, so vzťahom periférie a centra, s výskytom a rozšírením istých hudobných nástrojov atď., atď. V tejto súvislosti nás preto čaká demytologizovanie niektorých starších, ale i súčasných prác najmä z hľadiska hodnotnosti používaných prameňov. (Len ako príklad na okraj možno uviesť pastiersky element a pastiersku pieseň, považovanú od polovice 19. storočia za "typický slovenský" fenomén.) Práve prehodnotenie neustále narastajúcej pramennej bázy ukázalo, že išlo o mýtus, ktorý je potrebné uviesť na správnu mieru. Došlo tu - podobne ako pri vytváraní iných stereotypov - k povýšeniu regionálneho a sociálne okrajového elementu na prejav etnoidentifikačný. Ďalším príkladom z oblasti urbánnej hudby môže byť sústredenie výskumov napr. na tzv. Wienerlied, pričom urbánna hudba miest či veľkomiest strednej Európy alebo bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie absorbovala a obsahovala tiež iné vrstvy kaviarenskej hudby - napr. rómsku mestskú hudbu, typickú predovšetkým pre mestá bývalého Uhorska (MANN 1999), ale vyskytujúcu sa napr. aj vo Viedni. Najmä v textovej zložke a v tematike piesní možno nachádzať isté paralely tiež napr. medzi Wienerlied a mestskými piesňami Prahy). Výraznou, niekedy až prekvapujúcou zotrvačnosťou sa vyznačujú hudobné, a najmä piesňové prejavy, plniace funkciu demonštrovania etnickej identity, prípadne uchovávané iba ako súčasť kultúrnej pamäti v prostredí etnickej menšiny (Slováci v Maďarsku či Chorvátsku, Nemci na Slovensku apod.). Najmä zásluhou pôsobenia organizovaných folklórnych skupín alebo osobností tu hudobný folklórny prejav niekedy vystupuje aj ako jediný manifestný prejav etnickej identity. A to aj v prípade zániku komunikácie v pôvodnom materinskom jazyku (napr. vo viacerých sídlach Slovákov v Maďarsku - KREKOVICOVÁ 2000). Pri výskume a hodnotení etnomuzikologického materiálu ako špecifického pre istú skupinu nositeľov teda môže, ale nemusí ísť vždy len o konštrukt. Kvalitu istého vypracovaného konštruktú však dáva etnomuzikologickým a folkloristickým výskumom práve špecificky etnocentricky zameraný prístup, označovaný v etnomuzikológii aj ako purizmus, uplatňovaný bádateľmi už v štádiu základného výskumu, nehovoriac o interpretácii a prezentácii materiálu v podobe výberovo selektovaných piesňových zbierok. Istým oživením či vykročením správnym smerom z kruhu etnocentrizmu môžu byť i medzinárodne koordinované projekty výskumu urbánnej hudby v širšom geografickom priestore, prípadne interdisciplinárne koncipované medzinárodné projekty, orientované na identifikáciu kultúrnych areálov a hraníc, výskum folklórnych žánrov, historických stereotypov a pod.

2. Druhým stereotypom, ktorý možno identifikovať v etnologickom bádani pred rokom 1989 a ktorý by niektorí bádatelia radi uchovali v našej práci aj naďalej, je stereotyp tzv. "politického vákuu". V tejto súvislosti by som rada pripomenula, že i keď si to možno tak jasne neuvedomujeme, rok 1989 znamenal pre našu vedu ostrý zlom. Došlo k zásadnej zmene paradigmy vo vzťahu politika - veda. Aj keď niektorí autori - napr. Oskár Elschek (ELSCHEK 2000: 53-64) - sa odmietajú vyjadrovať k politike vôbec s argumentáciou, že to našej vede neprospievalo a neprospieva, domnievam sa, že tento problém je oveľa hlbší. Myslím si, že nezaoberať sa vôbec výskumom každodenného života a kultúry z aspektu politickej antropológie, a to najmä v čase, keď máme možnosť sledovať zásadné politicko-spoločenské premeny s priamym dopadom na rôzne oblasti spôsobu života, prebiehajúce priamo pred našimi očami, znamená premrhať historickú šancu. Je potrebné využiť ju a tieto procesy reflektovať. Najmä ak v nich priamo figuruje vo funkcii argumentu predmet nášho bádania, napr. folklór. Folklór sa stáva nezriedka nástrojom politického manipulovania zo strany politikov, využívaným, zneužívaným, prípadne odmietaným prostriedkom v boji politikov o voliča. Na základe cieľeného využívania, alebo naopak ignorovania stereotypov a obrazov, existujúcich v historickej pamäti obyvateľstva tohto územia politici pri presadzovaní svojich ideí vychádzajú z politického boja víťazne. Alebo naopak - napriek pozitívnym ideám strácajú podporu masového voliča. Na

druhej strane zase volič - "človek z ľudu" - pozitívne reaguje na folklórom i školou fixované stereotypy a mýty, akými je napríklad mýtus o "nesvornosti slovenského národa", spájaný s povest'ou "O troch prútoch veľkomoravského kráľa Svätopluka", či obraz národného hrdinu, zbojníka Juraja Jánošíka, alebo na spievajúceho politika v duchu stereotypu "Slovákov - spevavého národa" apod. Ignorovaním monitorovania týchto procesov by sme iba potvrdili stereotyp vedeckej práce z obdobia rokov 1948-1989, ktorý sa u nás riadil stratégiou tabuizovania "politicky citlivých" tém, za ktorou stála istá autocenzúra vedcov samotných. Bola dôsledkom úsilia uchovať si čistý štít v tých podmienkach pre vedeckú prácu, aké tu vtedy vládli. Skúmali sa prednostne témy, ktoré neboli vystavené priamemu ideologickému pôsobeniu na etnologické výskumy. Výsledkom je výrazná asynchrónnosť vo vedeckom poznaní napr. folklórnych žánrov a absentovanie celých okruhov tém, v tomto období tabuizovaných. V súvislosti s ateizáciou spoločnosti v období komunizmu bol vedecký výskum v bývalom Československu v oveľa väčšej miere ako v okolitých krajinách na tej istej strane "železnej opony" (napr. v Maďarsku či v Poľsku) pod ideologickým tlakom, ignorujúcim taký významný kultúrno-historický faktor, akým bolo tisícročné pôsobenie kresťanskej cirkvi.

Tak dochádzalo k deformáciám konštruovania historickej pamäti tohto priestoru vo vedeckej reflexii. Tabuizovaná bola najmä celá oblasť tzv. "ľudovej viery", nerealizovali sa výskumy súvisiace s pôsobením kresťanstva na oblasť kultúry a spôsobu života v minulosti i v prítomnosti. Vo folkloristike až od 90. rokov dochádza k prvým pokusom o výskumy duchovnej piesne, modlitieb, nemáme však archivované a spracované celé veľké úseky spôsobu života a kultúry, dotýkajúce sa ľudovej zbožnosti atď. Ideologicky ignorované boli tiež výskumy niektorých menšín (najmä Nemcov a Židov), žijúcich na tomto území, chýbal hlbší ponor do vzťahov svetskej a duchovnej tematiky v prameňoch rôznej proveniencie. Dodnes k nedostatočne spracovaným patria najstaršie rukopisné zbierky textov a prameňov ku štúdiu folklóru a celá veľká oblasť medzi literatúrou a folklórom. Táto stála - veľmi často aj z dôvodov prelinania religióznej a svetskej tematiky - mimo záujmu bádateľov. Vzácnou výnimkou z obdobia pred rokom 1989 boli niektoré práce Jána Komorovského, zaoberajúce sa mytológiou. Istej autocenzúre podliehali v tomto období tiež pramene, obsahujúce geneticky "nefolklórny" materiál, prípadne folklorizované, pôvodom neľudové texty. Tie boli prevažne vytesňované zo zorného uhla folkloristiky, aj keď práve celá oblasť medzi ústnou a písanou tvorbou je z hľadiska poznania kultúrnej histórie mimoriadne dôležitá.

Tu by som rada upozornila na posledné práce Hany Urbančovej o hlásnických piesňach, na ktorých demonštruje nielen priamy súvis ranostredovekej cirkevnej piesne s vokálnymi prejavmi hlásnikov v rámci širšieho stredoeurópskeho priestoru, ale zároveň poukazuje na súvislosti urbánnej a rurálnej kultúry v tomto priestore v širokom chronologickom zábere (URBANCOVÁ 2000, 2000a). Previazanosť historických vrstiev umelých cirkevných, duchovných a svetských piesní a ich premeny v strednej Európe, ako aj prelínanie urbánneho a rurálneho prostredia prinajmenšom od 16. storočia dokladajú podobne vianočné koledy. Spracovať a publikovať ich bolo možné až v roku 1992 (KREKOVIČOVÁ 1992). Takto orientované výskumy vypovedajú zároveň veľa o západo-východnej hranici európskych areálov, ktorá v oboch spomenutých prípadoch prebieha práve územím Slovenska. V prípade koledí jednoznačne súvisí s hranicou odlišného teologického ponímania Vianoc v rámci západnej a východnej (t. j. gréckokatolíckej a pravoslávnej) cirkvi. Táto hranica je totožná s etnickou hranicou medzi slovenským a rusínskym, prípadne ukrajínskym obyvateľstvom, žijúcim na území Slovenska. Prebieha teda územím východného Slovenska a pokračuje v Poľsku na hranici teritória osídleného Lemkami (KREKOVIČOVÁ 1998). Hranicu oddeľujúcu východné časti Slovenska od jeho strednej a západnej oblasti indikujú hlásnické piesne absenciou vokálnych prejavov hlásnikov vo východnej časti územia (URBANCOVÁ 2000a). Východo-západnú kultúrnu hranicu, prechádzajúcu územím Slovenska, potvrdzujú aj regionálne hudobné štýly, v rámci

ktorých Alica a Oskár Elschekovci identifikovali ako hraničné hudobné dialekty práve regióny na rozhraní stredného a východného Slovenska, Gemer a Spiš (ELSCHEKOVÁ-ELSCHEK 1980). Z tohto hľadiska sa ako perspektívne ukazujú výskumy sociálnej a kolektívnej pamäti z aspektu kultúrnej histórie v širšom interdisciplinárnom zábere, dopĺňajúce doteraz nespracované témy, k čomu prispieva i čo najužšie prepojenie etnomuzikológie s antropológiou a etnológiou. Špeciálny problém predstavuje napr. úloha folklóru v procesoch konštruovania a dekonštruovania "národnej mytológie" a celá široká oblasť otázok stojacich na rozhraní religionistiky a etnológie či antropológie, ako aj vo vzťahu etnológie a politickej antropológie.

3. Tretí stereotyp, na ktorý by som rada upozornila ako vyznačujúci sa istou zotrvačnosťou v našej vedeckej práci, súvisí s fenoménom folklorizmu, ale i s premenami paradigmy nášho výskumu v súčasnosti. Domnievam sa, že tu je potrebné pri ďalších výskumoch rešpektovať poznatky antropológov a etnológov o vzťahu kultúry a narácie. Naša konštrukcia sveta vychádza antropologicky z rozprávania príbehov, citujem: "vyprávění příběhů představuje něco lidsky bytostného ... Náš obraz světa je souvislým vyprávěním o jeho povaze, vývoji a částech" (BUDIL 1995: 124). V tejto súvislosti si myslím, že nemožno skúmať "folklorizmus" ako párovú kategóriu vyčlenenú ako protipól k "folklóru" v podobe žánrovo nediferencovaného celku. Tak folklorizmus, ako aj folklór nadobúda totiž v procesoch globalizácie iné významy a dôležitosť (alebo nedôležitosť) v naratívnych žánroch a celkom inak sa vyvíja a bude fungovať v iných ako naratívnych formách.

Príbeh a potreba jeho konštruovania, reprodukovania, vzájomného preberania, odovzdávania, ale i prijímania, teda pasívneho konzumovania, patrí k psychologickým potrebám človeka. Spoluvytvára jeho antropologickú výbavu či už v podobe potreby príbeh rozprávať, alebo potreby ho počúvať (pozerať, vizuálne prežívať). Transformácie konkrétnych podôb a spontánne či "oficiálne" fungovanie prejavov naratívnosti sú a budú zrejme početné a spolu s archetypmi, ktoré sú v nich obsiahnuté, zostávajú vďačným objektom folkloristiky, ale i iných vedných disciplín: kognitívnej antropológie, religionistiky ap. (Vo folkloristike sú to výskumy tzv. "netradičných" žánrov folklóru: fáma, moderné či urbánne povesti, "oral history", internetová komunikácia, mobilné telefóny ako forma komunikácie apod.) Naproti tomu hudba, spev a tanec privádza etnomuzikológov k zložitej problematike žánrového exploitovania etnicky či regionálne špecifických prejavov folklóru rôznymi druhmi hudby, predovšetkým širokej oblasti pop music alebo svetového beatu (world beat). Pramene, z ktorých takéto vnútorne silne diferencované prúdy hudby čerpajú, môžu byť tak z oblasti autentického folklóru, ako aj folklóru z tretej či ďalšej ruky. Na rozdiel od narácie je tu prvoradé práve isté identifikovanie sa (alebo snaha o "originalitu až exotickosť") s folklórnym prejavom alebo len stereotypnou predstavou o istom etniku (židovská, rómska, atď.), teritóriu, širšej oblasti (mimoeurópska, latinskoamerická, indická, indonézska, africká hudba).

Cieľom takýchto prejavov je ozvláštnenie, ale i sebaidentifikácia, alebo naopak obdiv k "inému", "cudziemu", "originálnemu", "neznámemu"... A tak hudobná veda a etnomuzikológia zápasí najmä s istou takmer všeobjímajúcou oblasťou tzv. "world music", pričom ďalším termínom, používaným v týchto súvislostiach je i "etnická hudba". Oba termíny (nebudem sa tu bližšie zaoberať ich definovaním) však zosobňujú práve procesualnosť, dynamickosť a fúzie pôvodom folklórneho materiálu (v podobe motívov, štýlu, zvuku nástroja, spôsobu interpretácie, tonality, frázovania, rytmu atď.) s rozmanitými, prevažne individuálnymi, často improvizovanými autorskými hudobnými prejavmi. Tie prechádzajú naprieč rôznymi žánrami hudby od rocku cez pop a jazz až po hudbu vážnu (Beaty 1998, World Music 1999). Z tohto hľadiska doteraz celkom mimo nášho záujmu zostáva oblasť tzv. "folkovej" hudby na našom území (KREKOVIČOVÁ 2000a), pričom ako zaujímavé sa ukazujú najmä dodnes pretrvávajúce slovensko-české kultúrne súvislosti, koreniace v 70. rokoch 20. storočia, v časoch komunizmu.

S prekonaním zdôrazňovania etnocentrického stereotypu bádania úzko súvisí už spomínaná zmena paradigmy v etnológii od budovania konštruktov tzv. "tradičnej ľudovej kultúry" k inak, a to buď širšie (geograficky, kultúrno- historicky, antropologicky), alebo užšie (problémovo) orientovaným výskumom. Popri potrebe doplnenia spomínaných "bielych miest" v etnologickom i folkloristickom bádani na Slovensku sa ako perspektívny ukazuje odklon od vytvárania konštruktov smerom ku skúmaniu samotných konštruktov a kódov identity, smerom k výskumu ich výskytu, spôsobu fungovania, kauzality, historických súvislostí a ich funkcií z aspektu sociálnej či kolektívnej pamäti. Skúmame a identifikujeme konštruktory v ľudských kultúrach a komunikácii a sledujeme ich už ako konštruktory, pričom poznanie ich korelácií s historickou realitou nie je cieľom našich výskumov, ale iba prostriedkom k poznaniu fungovania a charakteru viacvrstvovej historickej a kultúrnej pamäti. Dostávame sa tak ku štúdiu stereotypov a historických a mentálnych obrazov ako súčasťou symbolického prístupu ku skúmaniu kultúry.

K tejto problematike sme ako pôvodne folkloristický tím prešli cez prácu na projekte "Folklór ako etnoidentifikačný faktor slovenského národa v stredoeurópskom kontexte", realizovanom v rokoch 1991-1993. Výskumy potvrdili preceňovanie etnickej identifikácie folklórneho materiálu a obrátili našu pozornosť na problematiku etnicity a jej reflexie vo folklóre. Jednou zo zložiek tejto problematiky bolo reflektovanie princípu "my-oni" vo folklórnom materiáli, pričom prvé štádium výskumov sa sústredilo na zhromaždenie čo najrozsiahlejšej heuristickej bázy. Jej ťažiskom sa stali popri publikovaných prameňoch v prvom rade rozsiahle archívne fondy, doplnené o vlastné terénne výskumy. Zhromaždený materiál umožnil dostatočne reprezentatívny výskum etnických a iných obrazov a stereotypov, fixovaných v rôznych folklórnych žánroch. Túto problematiku sme sledovali ďalej v rámci projektu "Kultúrne tradície ako súčasť sociálnej pamäti spoločnosti". Predmetom nášho výskumu boli autoobrazy a heteroobrazy a ich miera stereotypizácie vo folklórnom materiáli. Do centra našej pozornosti sa dostala problematika mentálnych, jazykových a historických stereotypov ako zložiek sociálnej pamäti, pričom folklór predstavoval jeden z "vektorov pamäti", ktorý sme sa snažili sledovať za pomoci priebežného monitorovania takto zameraných interdisciplinárnych výskumov (hlavne výskumov historických stereotypov, psychológie pamäti, "miest pamäti", literárnej či hudobnej histórie, a najmä historiografie).

Od roku 1922, kedy Walter Lippmann po prvý raz použil termín "stereotyp" (LIPPMANN 1922), bolo publikovaných nespočetné množstvo teoretických i konkrétne empiricky orientovaných prác, zaoberajúcich sa touto problematikou. Počínajúc 70. rokmi, ale najmä od obdobia 80. a 90. rokov 20. storočia prakticky až do súčasnosti možno hovoriť o istom "boome", ba až módnjej vlne výskumov otázok dotýkajúcich sa vzťahov "svoj - cudzí" či "svoj - iný" na rôznych úrovniach identifikácie jednotlivca alebo skupiny (etickej, národnej, konfesionalnej; sociálne, menšinové, profesijné, politické, záujmové, názorové a mnohé ďalšie úrovne nevynímajúc). Osobitná pozornosť je venovaná najmä etnickým/národným stereotypom a obrazom. Táto skutočnosť úzko súvisí tak s reálnymi procesmi globalizácie, ako aj so zmenami v politickej polarizácii sveta (a najmä, no nielen Európy), či s potrebou sebaidentifikácie a uchovania si etnickej/národnej identity v meniacom sa svete. Práve preto sa problém "zjednodušovania videnia sveta", ale aj vnímania "seba" a "tých druhých", najmä ak sú jeho priamym dôsledkom etnické a rasové konflikty, zmeny hraníc, vojny, či priamo programované genocídy, dostáva do popredia pozornosti nielen vedeckého bádania, ale aj politiky, politickej praxe a politickej publicistiky, či kultúrneho diania.

Výsledky našich výskumov boli v značnej miere publikované v slovenskom jazyku i v angličtine či nemčine, nebudem ich tu preto podrobnejšie sumarizovať, len stručne by som sa rada zmienila o podrobných výskumoch historickej pamäti Hany Hlôškovej. Ďalej sú to práce k problematike antropológie smrti z aspektu kolektívnej pamäti strednej Európy od Gabriely Kiliánovej, ako aj jej teoretické práce k problematike etnicity a etnickej identity. Spomeniem

tiež vydanie Pohrebneho kancionála Jozefa Macha editorky Zory Vanovičovej, Katalóg slovenských naratívnych piesní autorky Sone Burlasovej, či viaceré práce o obraze Róma a Žida v slovenskom folklóre, o vzťahu politiky, folklóru a historických stereotypov na Slovensku po roku 1989, či o konštruktoch slovenskej mytológie po roku 1993 od Evy Krekovičovej.

Rómska hudba a jej miesto v komunikácii a spolunažívaní majority a minority. K úlohe stereotypov v procese transferu kultúrnych javov

Je všeobecne známe, že rómski hudobníci a ich spôsob interpretácie silne poznačili charakter tradičnej, predovšetkým tanečnej hudby viacerých krajín Európy. Tzv. "cigánska hudba" sa tešila veľkej obľube nerómskeho obyvateľstva rôznych sociálnych vrstiev tak v urbánnom, ako i rurálnom prostredí najmä na území bývalej uhorskej časti Rakúsko-uhorskej monarchie, ale i na Balkáne a v iných častiach Európy. Počiatkom 19. storočia zohrala aktívnu úlohu pri tvorbe romantickej "národnej" maďarskej hudby. V revolučných rokoch 1848/49 a v období druhej polovice 19. storočia sa stala reprezentantom maďarskej hudby (SÁROSI 2000: 331). Tento stereotyp upevnili v porevolučnom období aj diela významných európskych skladateľov, ako "Uhorská rapsódia" Franza Liszta, či Johannes Brahms so svojimi "Uhorskými tancami" (SZABOLCSI 1962: 402). Hudba rómskych muzikantov spoluvytvárala najmä od obdobia ich usadzovania sa na okrajoch vidieckych sídiel v bývalom Uhorsku (na Slovensku v období od 16. - 18. storočia) aj podobu tradičnej slovenskej hudby (ako jeden z troch činiteľov, z ktorých čerpal). Ďalšie pramene predstavovala, ako je známe, domáca hudobná tradícia a vplyvy európskej umelej hudby (ELSCHEK 2000a: 343). Na území dnešného Slovenska išlo - na rozdiel napr. od andalúzskeho "flamenco" - predovšetkým o hudobnú produkciu pre nerómskeho konzumenta. Rómovia tu interpretovali nerómsku hudbu do tanca a ku spevu. Špecifický interpretačný štýl rómskych hudobníkov ovplyvnil tanečnú hudbu slovenského vidieka najmä v oblasti stredného, severného a východného Slovenska (nehovoriac o spomínanej urbánnej hudbe, interpretovanej v značnej miere Rómami).

Známy nemecký kultúrny historik Hans Hennig Hahn, zaoberajúci sa od 90. rokov intenzívne tzv. "Historische Stereotypenforschung" v jednej zo svojich prác (HAHN 1999) vytýčil niekoľko problémových okruhov, perspektívnych z hľadiska interdisciplinárne orientovaných výskumov historických stereotypov. Upozornil okrem iného na potrebu sledovania úlohy stereotypov v procesoch kultúrneho transferu. Vzťah rómskeho a nerómskeho obyvateľstva Slovenska k hudbe predstavuje jednu z možností sledovania tejto problematiky. Pri mojich výskumoch vzťahu autoobrazu a heteroobrazu Róma v slovenskom a rómskom folklóre, ktorého výsledky budú čiastočne publikované na inom mieste (KREKOVIČOVÁ 2001), som sa stretla s konkrétnym príkladom, ktorý by som v tejto súvislosti rada uviedla. Demonštruje totiž pôsobenie vžitého stereotypu Róma - hudobníka v procese prenosu do inej oblasti komunikácie väčšiny s menšinou. Tento model, vlastne už stereotypná predstava rómskeho muzikanta, hrajúceho za odmenu (úplatu či naturálie) a na objednávku pre väčšinové obyvateľstvo (ktorý fungoval nielen na Slovensku, ako i v ďalších oblastiach bývalého Uhorska, ale napríklad aj na Balkáne), vystupuje ako mimoriadne frekventovaný motív v početných slovenských piesňach s tematikou Rómov. Postava rómskeho muzikanta patrila zároveň aj v rómskom folklóre: v piesňach, rozprávani, prísloviach, či "oral history" (LACKOVÁ 1997) k častým. Rómski hudobníci, pre ktorých bolo hranie spravidla iba doplnkovým zdrojom obživy popri kováčstve ako hlavnom zamestnaní, pritom tvorili v rómskej societe na Slovensku ešte v 70. rokoch 20. storočia, ako to dokladá obraz Róma v rómskom folklóre, i výskumy etnológov (HORVÁTHOVÁ 1964, MANN 1999a) iba jednu, sociálne najvyššiu postavenú vrstvu rómskej spoločnosti.

V rámci tzv. Archívu profesora Franka Wollmana, uloženého v Oddelení vedeckých informácií a dokumentácie v Ústave etnológie SAV v Bratislave sa podarilo objaviť z hľadiska výskumov stereotypov zaujímavý a raritný materiál. Je dokladom fungovania stereotypu "Róm - muzikant", ktorý sa preniesol z oblasti inštrumentálnej hudby do sféry ľudovej prózy. Stalo sa tak v prípade nadpriemerného rozprávača - Róma Jurka Ďuráča, interpreta dnes už väčšinou

zaniknutých prejavov ústnej narácie, rozprávok. Materiál pochádza z južnoslovenskej lokality Beleg. Bol zapísaný v roku 1938 a obec mala v tom čase podľa zapisovateľa asi 500 obyvateľov. V tejto súvislosti sú zaujímavé nielen postrehy zberateľa a zapisovateľa - Václava Melichara, vtedy študenta slavistiky u profesora Franka Wollmana, ale tiež okolnosti získania rozprávačského repertoáru. Rozprávač sa pôvodom nerómske podania naučil od svojho otca a vďaka svojim naratívnyim schopnostiam sa stal v obci známym rozprávačom s bohatým repertoárom. Časť z neho zberateľ poznal od iných informátorov v obci. Melichar oceňuje v niektorých podaniach špecifický spôsob fabulácie, osobnostný prínos rozprávača pri konkrétnom - zapisovateľovi v inej verzii známom - rozprávaní. Tento materiál a sprievodné komentáre k nemu sú pre nás jednak zaujímavým dokladom prenášania stereotypného vzťahu predvádzania folklórneho prejavu z repertoáru príslušníkov Nerómov, interpretovaným nerómskemu poslucháčstvu. Materiál síce neinformuje o eventuálnom rozprávaní za odmenu, z kontextu je však zrejmé, že komunikácia: rómsky rozprávač nerómskeho repertoáru - nerómsky poslucháč (poslucháči) tu tvorila bežnú súčasť komunikácie a nešlo len o rozprávanie na objednávku výskumníka. Poznámky zberateľa, ako i samotný charakter komunikácie Róm - Nerómovia zároveň dokladajú nekonfliktné a relatívne harmonické spolunažívanie rómskeho a nerómskeho obyvateľstva v obci, aj keď tu Rómovia žili v oddelenej časti dediny:

"Zaujímavosť Belegu tvorí cigánska štvrť či páro, ktorý národ jeho meno roznášajú po celom okolí slávou svojich husiel. Avšak toto sú už tiež cigáni panski, každý má svoj domček a pracujú na poli svorne s druhými. Z pomedzi nich sa našiel aj môj rozprávač cigán Jurko Ďuráč, alias Slepý, pod ktorým menom je všade známy. Je to už starik, na jedno oko slepý, ošľahaný životom, ale pri tom tvrdý a ešte vždy čulý. ...Tvrdá práca bola jeho údelom a ešte aj teraz stále pracuje... Vystavil si domec a dnes sme sa postavil proti každému, kto cigánom nadáva do lumpov a darebákov...Písať a čítať nevie...Na otázku, odkiaľ vie rozprávky, mi odpovedal, že jeho otec volakedy sedel v Banskej Bystrici v žalári štyri roky a potom ich jemu ešte ako decku vyprával. ...Spomínal mi viac rozprávok aj mimo zaznačených, ale tie som poznal a preto som ich nepísal."

Možno sa domnievať, že v prípade mimoriadneho rómskeho rozprávača zohral svoju úlohu vžitý stereotyp komunikácie väčšinového slovenského obyvateľstva voči Rómom, najvypuklejší v prípade Róma - muzikanta, interpretujúceho nerómsky repertoár na vidieckych zábavách či svadbách. Tento stereotyp sa preniesol i do oblasti rozprávačského repertoáru, keďže išlo o rozprávača nadpriemerných kvalít. Samotná problematika kultúrneho transferu vo vzťahu Rómov a Nerómov na území Slovenska je však oveľa zložitejšia a zároveň tu dodnes nachádzame prejavy vlastnej rómskej, najmä hudobnej, spevnej a tanečnej kultúry. Do nej takisto prenikajú elementy z oblasti väčšinovej kultúry, nie až natoľko slovenskej, ako skôr globalizujúcej, z rôznych oblastí pop music. Zároveň v rámci world music i etnickej hudby nastáva renesancia prezentácie špecificky rómskej hudobno-spevnej a tanečnej kultúry, interpretovanej Rómami i Nerómami. Tieto prejavy pôsobia nezriedka ako dôležitá zložka upevňovania etnickej identity a sebavedomia Rómov

Na záver by som rada zdôraznila, že výskum a porovnávanie obrazu Róma v rómskom a nerómskom folklóre upozornil na potrebu sústrediť sa na procesy vnímania "seba" aj "iných" z hľadiska ich vzájomnej komunikácie. Tu dochádza k najväčším rozdielom vo vnímaní a hodnotení reality. Týka sa to najmä tých skupín (etník), ktoré žijú dlhodobo spolu (alebo vedľa seba) na tom istom území (ako napríklad aj usadlí Rómovia a Nerómovia na území Slovenska prakticky dodnes). Zakorenený stereotypný strach z "cudzieho", "inéno" vnáša do komunikácie isté skryté nebezpečenie, bariéru a nedôveru, ktorá môže byť a často aj je príčinou mnohých nedorozumení a prameňom vzniku a upevňovania najmä negatívnych a nepriateľských stereotypov. Vytvorená bariéra potom generuje ďalšie nedorozumenia, a najmä nedostatok empatie. Tento má za následok zdôrazňovanie odlišností na úkor toho, čo majú alebo mohli by mať obe skupiny rovnaké či spoločné. Aj konkrétne osobné skúsenosti z kontaktov s príslušníkmi

„iných“ sa často deformujú, alebo upevňujú na základe už existujúcich a osvojených stereotypov a predsudkov. Pri ich zrode a ďalšom pretrvávajú však vždy stojí istá bariéra, ktorej charakter nie je etnický či rasový, aj keď sa ako taký deklaruje. Jedným (aj keď nie jediným) z prameňov poznávania týchto procesov môže byť i folklórny materiál.

LITERATÚRA

- Beaty-Bigbeaty-Breakbeaty. Průvodce moderní hudbou 90. let* (1998). WIESS, T. (Ed.), Praha.
- BUDIL, I. T. (1995): *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Triton Praha.
- BURLASOVÁ, S. (1998): *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzähllieder 1-3*, Etnologické štúdie 2-4. Krekovičová, Eva (Ed.), ÚEt SAV-Veda Bratislava.
- ELSCHEK, O. (2000): „Zmena konceptov a paradigiem v etnografii, etnológii a antropológii. (Aspekty historické a aktuálne).“ In: *Ethnologia Actualis Slovaca I-1. Etnológia versus antropológia*, Elschek, Oskár (Hg.), Trnava, s. 53-64.
- Ten istý (2000a): „Ľudová hudba.“ In: *Slovensko. Európske kontexty ľudovej hudby*. Stoličná, R. (Hg.), Veda Bratislava, s. 340-357.
- ELSCHEKOVÁ, A. - ELSCHKEK, O. (1980): *Slovenské ľudové piesne*. OÚ Bratislava.
- ELKS - *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I.*, kol. autorov (1995): Heslo Etnomuzikológia, autor O. Elschek, Veda Bratislava, s.129.
- HAHN, H. H. (1999): Nationale Stereotypen. Einige Bemerkungen zu Möglichkeiten und Grenzen historischer Stereotypenforschung. Prednáška v HÚ SAV v Bratislave.
- HAID, G. - HEMETEK, U. (1998): Urbánne hudobné štýly v Európe. In: *Slovenský národopis* 46, s. 28-41.
- HLÔŠKOVÁ, H. (1992): „Historické ústne tradície ako etnoidentifikačný faktor.“ In: *Slovenský národopis* 40, s. 131-148.
- HORVÁTHOVÁ, E. (1964): *Cigáni na Slovensku*. Veda Bratislava.
- Identity of Ethnic Group and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research*. Etnologické štúdie 7 (2000). KILIÁNOVÁ, G.-RIEČANSKÁ, E. (Eds.), ÚEt SAV Bratislava.
- KILIÁNOVÁ, G. (1999): Kolektívna pamäť a konštrukcia identity. Pohrebné rituály v strednej Európe medzi tradíciou a modernou. In: *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Csáky, M. - Mannová, E. (Hg.), HÚ SAV- AEP Bratislava, s. 61-81.
- KOMOROVSKÝ, J. (1986): *Prometeus. Mytologické paralely*. Smena Bratislava.
- Ten istý (1986): *Únoscovia ohňa. Mýty a legendy o kultúrnych hrdinoch a zrode civilizácie*. Tatran, Bratislava.
- KREKOVIČOVÁ, E. (1992): *Slovenské koledy. Slowakische Weihnachtslieder. Slovak Carols*. Práca, Bratislava.
- Tá istá (1998): „Typológia slovenských kolied a ich moravsko-česko-poľské paralely.“ In: *XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*. Doruľa, Ján (Hg.), Slovenský komitét slavistov, Slavistický kabinet SAV Bratislava, s. 303-313.
- Tá istá (1998): *Zwischen Toleranz und Barrieren. Das Bild der Zigeuner und Juden in der slowakischen Folklore*. Studien zur Tsiganologie und Folkloristik Bd. 21, Peter Lang Frankfurt a. M. und ä.
- Tá istá (1999): „Folklore in der Politik. Am Beispiel der Slowakei.“ In: *Osterreichische Zeitschrift für Volkskunde* LIII/102, H. 3, s. 337-357.
- Tá istá (2000): „K súčasnému stavu spevnosti a identity Slovákov v Maďarsku.“ In: *Slovenská hudba* XXVI. 3, s. 355-368.
- Tá istá (2000a): „Folklór a folklorizmus vo vzťahu k folklórnym žánrom v súčasnosti.“ In: *Folklorizmus na prelome storočí*. Kysel', Vladimír (Hg.), Prebudená pieseň Bratislava, s. 58-63.
- Tá istá (2001): *Identitäten und Mythen neuer Staatlichkeit in der Slowakei nach 1993*. (V tlači).
- Tá istá (2001a): Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In: *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viednich oborů*. Toncrová, M., Uhlíková, L. (zost.), Brno 2001, s. 17-36.

- LACKOVÁ, E. (1997): *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Hübschmannová, Milena (Hg.), Praha.
- LIPPMANN, W. (1922): *Public Opinion*. New York.
- MANN, A. (1999): Rómski mestskí hudobníci. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Salner, P. - Beňušková, Z. (Hg.), ÚEt SAV Bratislava, s. 154-174.
- Ten istý (1999a): Rómski hudobníci južného Slovenska. In: *Zborník zo seminára k 115. výročiu vypálenia mesta Lučenec*. Adamová, M. - Puntigán, J. (Hg.), Lučenec, s. 65-74.
- Pohrebný kancionál Jozefa Macha* (1997): VANOVIČOVÁ, Z. (Hg.), Bratislava.
- SÁROSI, B. (2000): Zigeunermusikanten in Ungarn. In: *Music, Language and Literature of the Roma and Sinti. Intercultural Music Studies 11*. Baumann, M. P. (Ed.), Berlin, s. 331-342.
- SZABOLCSI, B. (1962): *Dejiny hudby od praveku do konca 19. storočia*. Bratislava.
- URBANCOVÁ, H. (2000): Hlásnické piesne ako súčasť tradičnej hudobnej kultúry. In: *Slovenský národopis* 48, s. 5-23.
- Tá istá (2000a): Ranná duchovná pieseň v speve hlásnikov na Slovensku. In: *Slovenská kresťanská a svetská kultúra*. Skladaná, J. (Hg.), Veda Bratislava, s. 178-201.
- World Music 1*. (1999): Africa, Europe and the Middle East. Broughton, Simon-Ellingham, Mark-Trillo, R. (Eds.), London.

PRAMENE

- Archív profesora Franka Wollmanna (1927-1944), Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Inv. č. WA 91/109, zapisovateľ Václav Melichar, Beleg, 1938.

EINE KONSTRUKTION DES BILDES VON "SICH" UND "ANDEREN" – MENTALE BILDER, STEREOTYPE UND DIE SOZIALE GEDÄCHTNIS

In meinem Beitrag würde ich gern an das Eingangsreferat und die bisherige Bilanzierung der bisherigen Arbeit in unserem Institut anknüpfen. Ich möchte die Tatsache unterstreichen, dass die folkloristische Forschung, aber auch die ethnomusikologische Orientierung der Untersuchungen am Institut für Ethnologie eigentlich während der gesamten Dauer seines Bestehens einen organischen Bestandteil der wissenschaftlichen Untersuchungen und Projekte bildet. wissenschaftliche Disziplinen mit einem eigenen Untersuchungsgegenstand sind, ist die gegenseitige Verknüpfung mit der ursprünglichen "Ethnographie" oder der heutigen "Ethnologie" an unserem Arbeitsplatz bis heute eine sehr enge und ich meine auch erfolgreiche. Diese Tradition kann man für unseren großen Vorteil halten und auch als Perspektive werten.

Soweit es sich um eine bestimmte Retrospektive handelt – sehe ich als größtes Problem die Tatsache, dass wir uns bis heute nicht ganz mit manchen in unserer wissenschaftlichen Arbeit vorhandenen Stereotypen abgefunden haben, und das sowohl im begrenzten Untersuchungsgegenstand als auch in der Interpretationsart des Materials. Zu diesen Stereotypen gehört:

1. der ständig andauernde Ethnozentrismus – die über lange Zeit hinweg vorhandene Tendenz, im untersuchten Material gerade die Zeichen, die die ethnischen Spezifika oder zumindest ihre Unterschiedlichkeit im Rahmen des mitteleuropäischen oder europäischen Raumes bestätigen zu finden bzw. zu suchen. Diese Tendenz ist, meine ich, in größerem Ausmaß in der ethnomusikologischen Forschung vorhanden als in den folkloristischen Arbeiten, fehlt aber auch nicht in anderen Bereichen der Ethnologie. Das Hervortreten in der richtigen Richtung aus dem Kreis des Ethnozentrismus können auch international koordinierte Projekte der Untersuchung der urbanen Musik im weiteren geographischen Raum sein, eventuell interdisziplinär orientierte internationale Projekte, orientiert auf die Identifikation von Kultur-Arealen und -grenzen, die Untersuchung folkloristischen Genres, historischer Stereotype u. ä.

2. Der zweite Stereotyp, der in der ethnologischen Forschung vor dem Jahre 1989 identifizierbar ist und den einige Forscher gern in unserer Arbeit auch weiterhin bewahren würden, ist der Stereotyp des sog. "politischen Vakuums". Durch die Ignorierung des Monitoring dieser Prozesse würden wir nur den Stereotyp der wissenschaftlichen Arbeit aus der Zeit der Jahre 1948-1989 bestätigen, der bei uns von der Strategie der Tabuisierung "politisch heikler" Themen geleitet worden ist, hinter der eine bestimmte Selbstzensur der Wissenschaftler selbst gestanden hat. Sie war die Folge der Bemühungen, sich eine reine Weste unter diesen damals herrschenden Bedingungen für die wissenschaftliche Arbeit zu bewahren. Untersucht wurden vorrangig Themen, die nicht der direkten ideologischen Wirkung auf ethnologische Untersuchungen ausgestellt waren. Das Ergebnis ist eine deutliche Ungleichheit in der wissenschaftlichen Erkenntnis z. B. der folkloren Genres und die Absenz ganzer Themenkreise, die in dieser Zeit tabuisiert gewesen waren. In Zusammenhang mit der Atheistisierung der Gesellschaft zur Zeit des Kommunismus, erfolgte in der ehemaligen Tschechoslowakei die wissenschaftliche Untersuchung unter dem ideologischen Druck in viel größerem Ausmaß, als in den umliegenden Ländern auf derselben Seite des "Eisernen Vorhangs" (z. B. in Ungarn oder Polen), der ein so bedeutendes kulturhistorisches Faktum, wie es der tausendjährige Einfluss der christlichen Kirche gewesen ist, ignorierte. So kam es in der wissenschaftlichen Reflexion zu Deformierungen in der Konstruktion des historischen Gedächtnisses dieses Raumes. Aus dieser Sicht zeigen sich die Untersuchungen des sozialen und kollektiven Gedächtnisses aus dem Aspekt der Kulturgeschichte in der breiteren interdisziplinären Aufnahme, die bisher nicht bearbeiteten Themen ergänzend als perspektivisch, wozu auch die allerengste Verbindung der Ethnomuskologie mit der Anthropologie und Ethnologie beiträgt. Ein spezielles Problem stellt z. B. die Rolle der Folklore in den Prozessen der Konstruierung und Dekonstruierung der "nationalen Mythologie" und der ganze breite Bereich der an der Grenze der Religionistik und Ethnologie oder Anthropologie stehenden Fragen wie auch in den Beziehungen zwischen Ethnologie und politischer Anthropologie dar.

3. Der dritte Stereotyp, auf den ich als einen sich mit einer bestimmten Beharrlichkeit in unserer wissenschaftlichen Arbeit auszeichnenden gern aufmerksam machen möchte, hängt mit dem Phänomen des Folklorismus, aber auch mit den Veränderungen der Paradigmen unserer Untersuchungen in der Gegenwart zusammen. Ich meine, dass es bei weiteren Untersuchungen notwendig sein wird, die Erkenntnisse der Anthropologen und Ethnologen in der Beziehung zu Kultur und Narration zu respektieren. Die Transformation konkreter Formen und spontanen oder "offiziellen" Funktionierens der Erklärungen der Erzählung sind und werden gewiss zahlreich sein und zusammen mit den Archetypen, die in ihnen enthalten sind, bleiben sie ein dankbares Objekt für die Folkloristik, aber auch für andere wissenschaftliche Disziplinen: die kognitive Anthropologie, die Religionistik u. ä.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/1050/2001-2003, „K problematice «tradičních» a «netradičních» folklórnych žánrov“).

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Eubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT
